

DENGE VE
DENETLEME AĞI

DENGEDENETLEME.ORG

Farklı düşünüyoruz, bir arada çözüyoruz

Depremlere Karşı Kırılganlıkta
Denge ve Denetleme Sisteminin Etkisi:
TÜRKİYE, ŞİLİ VE JAPONYA ÖRNEKLERİ

Depremlere Karşı Kırılgenlıkta Denge ve Denetleme Sisteminin Etkisi:

TÜRKİYE, ŞİLİ VE JAPONYA ÖRNEKLERİ

Giriş

İnsan kontrolünde olmayan deprem gibi doğa olaylarının, afet durumuna gelmesinde şüphesiz depremlerin büyüklüğü, şiddeti, saati, etki alanı belirleyicidir. Ancak bazı ülkelerde oldukça büyük depremler çok daha az can kaybı ve yaralı ile atlatılabilmektedir. **Doğa olaylarını afetlere dönüştüren temel etken insanların doğa olaylarına karşı kırılgenlıkları ve bu kırılgenlıkları giderme kapasiteleridir. Yani doğa olaylarını, büyük yıkımlara neden olan; insanların yaşamlarını sona erdiren afetlere, kırılgenlık ve bu kırılgenlığı giderme kapasitesindeki zayıflık dönüştürmektedir.** Nature dergisinde 1976 yılında yayınlanan bir makale, doğa olayı ve afet arasındaki ilişkiyi somut bir biçimde ortaya koyarak insanların doğa olaylarına karşı zayıflıklarının ve kırılgenlıklarının doğanın ya da tanrının değil kendi almadıkları önlemler olduğunu ortaya koymaktadır.¹ Bu nedenle doğa olayının afete dönüşmesi kadere bağlı ya da doğal bir süreç değil, alınmayan önlemlerin bir sonucudur.

Bunun en çarpıcı örneğini yaşanan sık depremler ve volkanik patlamalar sonucu 'ateş çemberi' olarak nitelenen Şili sunuyor. Şili'de 1960 yılında yaşanan ve 9,5 büyüklüğündeki tsunami de üreten 'Büyük Şili Depremi' 2000'e yakın insanın ölümüne neden olmuştu. Sonraki süreçte Şili, depreme karşı kırılgenlık azaltmanın çarpıcı bir örneği oldu.² 2010 yılında gerçekleşen ve 8,3 büyüklüğe ulaşan, tsunami de yaratan depremde 500 kişi hayatını kaybetti. 2015 yılında ise 8,3 büyüklüğünde bir başka deprem meydana geldi. Sonrasında tsunami de meydana gelen bu depremde hayatını kaybeden kişi sayısı 12 olarak tespit edildi. Şüphesiz can kayıplarındaki azalışın birden fazla nedeni olabilir ama bunda azımsanmayacak ölçüde etkili olan faktör Şili'nin deprem karşısındaki kırılgenlığı azaltmaya yönelik attığı adımlardır. Özetlemek gerekirse **Şili yaşadığı depremlerden sonra yapı denetim kurallarını revize ederek daha katı hale getirmiş ve tavizsiz uygulamış, oluşabilecek tsunamilere karşı erken uyarı sistemlerini işler kılmış, vatandaşları deprem ve tsunami konusunda etkin şekilde bilgilendirmiş, kentlerini deprem öncesi ve sonrasında hazırlıklı hale getirmiştir.**³ Şili, sadece doğa olaylarının afetlere dönüşmesinde insanların alabileceği önlemlerin sonuçları bakımından çarpıcı bir örnek değil. Aynı zamanda bu önlemlerin nasıl etkin alınabildiğine dair ipuçlarını da kendi içerisinde barındırıyor.

Türkiye de Şili gibi bir deprem kuşağı içerisinde ve tarihi boyunca birçok yıkıcı deprem yaşadı. Binlerce kişinin yaşamını yitirdiği 1999 depremleri, Türkiye'nin depremler karşısındaki kırılgenlığını azaltıcı önlemlerin alınmasında bir 'milat' olarak nitelendi. Yasalarda ve yönetmeliklerde köklü değişiklikler yapıldı. Sonraki süreçte de Van-Erciş, Bingöl, İzmir ve Elazığ'da yıkıcı depremler yaşandı ve her deprem sonrasında afet öncesi risk azaltma ve afete müdahaleler tartışma konusu oldu.

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli iki depremde an itibarıyla 45 binin üzerinde kişi yaşamını yitirdi ve çok daha fazlası yaralandı. Depremler büyüklük, şiddet ve etkilediği alan bakımından Türkiye'nin yaşadığı en yıkıcı depremler. 10 ilde yıkıcı etkisi olan depremler büyüklükleri ve şiddetle-

¹ Phil O'Keefe, Ken Wesgate ve Ben Wisner, "Taking the naturalness out of natural disasters," *Nature*, Cilt. 260 (25 Nisan 1976)

² "Şili Depreminin 10. Yıl Dönümü: Bugün Yurt dışına anti-sismik teknolojisi ihraç ediyor" <https://tr.euronews.com/2020/02/27/sili-depreminin-10-yil-donumu-bugun-yurt-disina-anti-sismik-teknolojisi-ihrac-ediliyor>

³ "Acıdan Ders Çıkardık: Şili Nasıl Başardı?" <https://www.evrensel.net/haber/482147/acidan-ders-cikardik-sili-nasil-basardi>

rinden bağımsız olarak Türkiye'nin depreme karşı kırılmalıklarının seviyesini de çarpıcı bir biçimde görünür kıldı. **Bu kırılmalıkların, depremle ilgili önlemler anlamında bir milat olarak nitelendirilen 1999 depremlerinden, 24 yıl sonrası bugüne, etkin şekilde azaltılmamış olması Türkiye'nin depremlere karşı alınan önlemlerdeki yeterlilik seviyesini tekrar tartışmaya açmıştır.** 1999 depremi sonrası yürürlüğe giren yapı denetimine rağmen genç yaşta binaların yıkılması, ilgili uzmanların bölgede beklenen depremlere karşı yaptıkları uyarılara rağmen gerekli tedbirlerin alınmamış olması, deprem sonrası müdahalede yaşanan sorunlar ve koordinasyonsuzluk gibi pek çok sorun Türkiye'nin depremlere karşı kırılmalığını somut şekilde ortaya koymaktadır.

Bu rapor son yaşanan depremlerin yıkıcılığı ve Türkiye'nin afetlere karşı devam eden (ve belki de artmış olan) kırılmalığıyla demokratik denge ve denetleme sistemi arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. **Raporun ilk bölümünde 1999 depremi sonrasında, Türkiye'de deprem öncesi ve sonrasında müdahale bağlamında alınan önlemler ve bu önlemlerde yaşanan sorunlar değerlendirilmektedir. Raporun ikinci kısmında ise son depremlerde yaşanan sorunlar denge ve denetleme sistemi üzerinden değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeyi iki kısımda yapıyoruz: (1) Uluslararası endekslerin verileri üzerinden Şili, Japonya ve Türkiye'yi kıyaslıyoruz ve sonrasında yasama, yürütme, yargı, yerel yönetimler, sivil toplum, medya bileşenleri üzerinden Türkiye'deki son depremleri değerlendirerek yaşanan yıkım ile demokratik denge ve denetleme sistemi arasındaki ilişkiyi ortaya koyuyoruz.**

Türkiye'de Depremler

Türkiye bir deprem bölgesidir, dolayısıyla diğer afetlerle kıyaslandığında yıkıcı etkileri olan ve oldukça fazla can kaybına neden olan depremlerin sayısı oldukça fazladır. 1999 sonrası yaşanan 6 ve üzeri büyüklükteki depremleri ve bu depremlerdeki can kaybı sayıları aşağıda görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'de 6 üzeri büyüklükteki depremler ve yaşanan can kayıpları

Yıl	Yer	Büyükük	Can Kaybı
1999	Gölcük	7.8	17480
1999	Düzce	7.5	763
2003	Bingöl	6.4	176
2011	Van	7.1	601
2020	İzmir	6.6	116
2020	Elazığ	6.8	41
2023	Kahramanmaraş	7.8,7.6	45968*

* 06 Mart 2023 itibariyle açıklanan can kayıplarını göstermektedir.

Türkiye'nin bir deprem bölgesinde olduğu gerçeği, önümüzdeki dönemlerde de Türkiye'de depremler olacağını ve bu depremlerin insan ve diğer tüm canlılar üzerindeki yıkıcılığını azaltmaya yönelik adımların ivedilikle atılması gerektiğini somut şekilde ortaya koymaktadır. **1999 yılında yaşanan ve merkez üssü İzmir'in Gölcük ilçesi olan deprem bu anlamda Türkiye'de bir kırılma noktası niteliğindedir. Süreç içerisinde hemen hemen her siyasetçi ve uzman da 1999 yılının Türkiye'de depreme ilişkin alınan önlemlerde bir 'milat' niteliğinde olduğunu vurgulamışlardır.** Bu nedenle 1999 depremlerini ve bu depremler sonrası alınan önlemleri hatırlatmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

Bir Milat Olarak 1999 Depremleri

Kuzey Anadolu Fay Hattının batı bölümünde meydana gelen deprem, 17 Ağustos 1999 Salı günü saat 03:01'de başladı ve 45 saniye sürdü. Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi tarafından büyüklüğü 7,8 olarak açıklanan deprem, Türkiye'nin o zamana kadar yaşadığı en büyük deprem olarak kayıtlara geçti. Yaşanan depremde toplam hasar gören ve yıkılan yapı sayısı 365 bin olarak tespit edildi ve 18 bin 373 kişi hayatını kaybetti. 48 bin 901 kişi yaralanırken 5 bin 840 kişi ise kayboldu. 17 Ağustos depreminde yaşanan can kayıplarının büyük bölümü binaların yıkılması ya da ağır hasar alması sonucuydu. 17 Ağustos depreminden yaklaşık üç ay sonra, bu kez 12 Kasım'da yine Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde merkez üssü Düzce olan bir başka deprem daha meydana geldi. 7,2 büyüklüğünde olan ve 30 saniye süren Düzce depreminde 845 kişi hayatını kaybetti.

17 Ağustos Depremi, gerek nüfus yoğunluğu gerekse de ekonomik faaliyet açısından Türkiye'nin en önemli bölgesini etkiledi. "Deprem Riskinin Araştırılarak Deprem Yönetiminde Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu"nun Temmuz 2010'da yayınladığı raporda, depremde 364 bin 905 konut ve işyerinin yıkıldığı ya da çeşitli düzeylerde hasar gördüğü belirtiliyor.⁴ **Yaşanan deprem sonrası Jeoloji Mühendisleri Odası'nın 1999 yılında yayınladığı rapor ise depremi bir afete dönüştüren ve can kayıplarını artıran üç temel faktör üzerinde durmaktadır.**⁵ Bunlardan birincisi fay hattı boyunca uzanan yoğun yapılaşmadır. Raporda aktif fay hattı bilinmesine rağmen bu hat boyunca uzanan "yoğun yapılaşma" ve "nüfus yoğunluğunun" can kayıplarını artıran temel bir faktör olduğu vurgulanmıştır. Depremde can kayıplarını artıran bir başka faktör ise üzerine yapılan binaların depremden son derece yıkıcı şekilde hasar görmesine neden olan sulu alüvyal zemin olmuştur. Bu tür zemine yapılan binaların depremde yoğun hasar aldığı daha uygun zeminlere yapılmış olan binaların yıkıcı hasar görmediği tespit edilmiştir. Raporun çarpıcı nitelikteki bir başka bulgusu da bina yıkımlarına neden olan temel faktörlerden bir tanesinin "yapım hataları" olduğu bulgusudur. Bu yapım hataları arasında zemin şartlarına uygun yapılmayan binalar; yanlış temel tasarımları; yapı malzemeleri ve işçilik hataları ön plana çıkmaktadır.

17 Ağustos depremi, deprem sonrası müdahale anlamında da oldukça yoğun tartışmalara neden oldu. Deprem bölgesine yardımların ve ekiplerin geç gitmesi ve enkaz kaldırma çalışmalarının aylarca devam etmesi o dönemde iktidarda olan koalisyon hükümetine yöneltilen başlıca eleştiriler arasındaydı. Yaşanan depremler sonrası bilim insanlarının Marmara Bölgesinde, İstanbul'da 7 üzeri büyüklükte bir deprem olma ihtimalinin arttığına yönelik tespitleri ve uyarıları önleyici ve afet sonrası tedbirlerin Türkiye'nin gündeminde kalmasına neden oldu. Peki bu kırılma noktasından sonra neler yapıldı?

1999 Depremi Sonrası Alın(a)mayan Önleyici Tedbirler

1999 depremleri sonrasında çeşitli sektörlerden uzmanların ve bilim insanlarının katılımıyla kurulan Meclis Araştırma Komisyonu, Türkiye'de yaşanabilecek depremlerde yıkım ve can kaybının önüne geçilmesi ve afet sonrası müdahale anlamında birçok somut önerinin sıralandığı bir rapor hazırladı.⁶ Bu raporun somut öneri kısmı bugün yaşadığımız felaket üzerinden incelendiğinde ortaya vahim bir tablo çıkıyor. O dönemde atılması gereken adımların 39 somut öneri halinde

⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi: Deprem Riskini Araştırılarak Deprem Yönetiminde Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu (2010) <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/132/ss549.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁵ TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası: Deprem ve Deprem Yönetimi Raporu https://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=4230&tipi=58&sube=&ozel=

⁶ "Ülkemizde Meydana Gelen Deprem Felaketi Konusunda Yapılan Çalışmaların Tüm Yönleriyle İncelenerek Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla" kurulan Meclis Araştırma Komisyonu, depremin gerçekleştiği tarih olan 19 Ağustos 1999'dan 4 gün sonra, DYP, ANAP, DSP ve MHP'li yaklaşık 108 milletvekilinin imzasıyla kurulmuş, Genel Kuruldaki 59'uncu birleşimde çalışma süresi üç ay olarak belirlenmişti.

sıralandığı Meclis Araştırma Raporu'nun sonuç bölümünden en çarpıcı başlıkları aşağıda tablo halinde sunuyoruz (Tablo 2).

Tablo 2. 1999 Meclis Araştırma Komisyonu Raporu Somut Önerileri

1	Yeni bir deprem politikası oluşturulmalı devlet politikası olarak uygulanmalıdır.
2	Bilimsel çalışmaları koordine etmekle sorumlu bir 'Deprem Araştırma Kurulu' oluşturulmalıdır.
3	Etkin bir koordinasyon sağlanabilmesi için Afet İşleri GM., Sivil Savunma GM ve Deprem Araştırma Kurulu, Başbakanlığa bağlı bir Müsteşarlık, Başkanlık ya da bir Bakanlık şeklinde yeni bir idari yapıya kavuşturulmalıdır.
4	Gecekondulaşma ve kaçak yapılaşmayı teşvik eden imar affı politikasından kesinlikle vazgeçilmelidir.
5	Yerel yönetimlerin doğal afet riskinin belirlenmesi ve zararlarının azaltılması konusundaki görev, yetki ve sorumluluklarını ve aykırı hareket edenlere uygulanacak cezai müeyyideleri de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.
6	3194 Sayılı İmar Yasası deprem bölgelerinde çağdaş alan kullanım planlama esaslarını, planları yapan, yaptıran, plana aykırı hareket edenlerin sorumlulukları ve bunlara uygulanacak cezai müeyyideleri de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.
7	Yapı sigortası sistemi yasal düzenlemeleri yapılarak süratle uygulamaya başlanmalıdır
8	Tüm illerde belediye teşkilatları içerisinde bir 'afet planlaması ve yönetimi' birimi oluşturulmalı ve yeni yerleşme alanlarının belirlenmesi, yeni yatırımların yapılacağı alanlar ve altyapı tesislerinin güzergahları gibi konularda, bu birimin görüş ve önerileri esas alınmalıdır. Bu amaç doğrultusunda belediyeler, hem teknik kadro hem de mali açıdan takviye edilmelidir.
9	7126 Sayılı Sivil Savunma Kanunu yeniden düzenlenmeli modern donanımlı ve iyi eğitilmiş profesyonel Sivil Savunma Birlikleri tüm ülke sathına yaygınlaştırılmalıdır.
10	Son depremde değişik isimler altında arama ve kurtarma faaliyetlerine katılan gönüllü sivil örgütler teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.
11	Belediyelerin ve gönüllü kuruluşların deprem bölgelerine yapacakları her türlü yardıma destek sağlanmalıdır. Ayrıca afete uğramış belediyelere, diğer Belediyeler tarafından yapılacak her türlü yardımı kolaylaştıracak yasal düzenleme getirilmelidir
12	Afet riski yüksek olan bölgelerde başlamak üzere mevcut yapı ve altyapıların afetler olmadan önce güçlendirilmesi ve yenilenmesi çalışmalarına kamu binalarından başlayarak önem ve öncelik verilmeli ve bu amaç için yeterli iç ve dış kaynak bulunarak özel bir uygulama projesi hazırlanmalıdır.
13	Planlama ve yapı sektöründe görev alan şehir plancılığı, mimar, inşaat, jeoloji, jeofizik, makina ve elektrik mühendisliği gibi uzmanlık alanlarının yetki ve sorumluluklarını belirleyen meslek yasaları çıkarılmalıdır. Bu yasalarda, Meslek Odalarına üyelerini denetleme yetkisi verilmelidir.
14	Bağımsız ve uzman bir meslek kuruluşu olarak İnşaat Müteahhitleri Odası kurulmalı ve müteahhitler meslek ilkeleri açısından denetlenmelidir. Müteahhitlik sistemi değiştirilerek, yetki ve sorumlulukların belirleneceği bir hukuki sisteme kavuşturulmalıdır
15	Doğurabileceği ek tehlikeler ciddiyetle incelenmeden dolgu, yumuşak zemin ve fay üzerinde enine geçen yapılara, gerekli şartlar sağlanmadıkça kesinlikle izin verilmemelidir.
16	Afet anında iletişim çok önemlidir. Bir afet anında, kesilmeyecek, bloke olmayacak, hızlı ve etkili bir haberleşme sistemi kurulmalıdır.

1999 depreminden sonra afet sonrası müdahalenin etkinleştirilmesi, depremin yarattığı ekonomik zararın giderilmesi ve ileride yaşanabilecek depremlerde can kayıplarını azaltmaya yönelik bir dizi önlem alındı. Bu önlemlerden bazıları, yukarıda özetini sunduğumuz Meclis Araştırma Raporu'ndaki önerileri

bir ölçüde hayata geçirmiştir. Bununla birlikte bu önlemlerin bazıları halen yürürlükte ancak pek çoğu da önemli değişikliklere de uğradı.

1999 depremi sonrası alınan önlemlerin başlıcaları ve bu önlemlerin günümüzdeki durumu aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir:⁷

- Başta Özel İletişim Vergisi olmak üzere bir dizi yeni vergi getirildi (Bu vergilerin çok büyük bir kısmı halen yürürlükte bulunuyor).
- 20 bilim insanı ve araştırmacıdan oluşan Ulusal Deprem Konseyi kuruldu (Bu Konsey 2007 yılında lağvedildi).
- İstanbul'un birçok noktasına deprem konteynerleri yerleştirildi ve toplanma alanları belirlendi (Belirlenen toplanma alanlarının büyük bölümü imara açıldı).
- Deprem sigortası zorunlu hale getirildi.
- Türkiye genelinde arama-kurtarma ekiplerinin sayısı artırıldı. Daha sonra merkezi yapıda afetle mücadele yapılanması kurgulanarak 2009 yılında AFAD kuruldu.
- İmar yasalarında bir dizi değişiklik yapıldı. 1999 depremin ardından yapıların depreme dayanıklılık esasları ve denetim kuralları ve yönetmelikler değiştirildi. 2011, 2013 ve son olarak 2019 yılında yönetmeliklerde ciddi değişikliklere gidildi.

Deprem Vergileri

1999 yılında yaşanan depremlerin yaralarını sarmak için çıkarılan birçok vergi o günden bugüne kadar sıklıkla tartışıldı. Gölcük depremi sonrasında çıkarılan Özel İletişim Vergisi (ÖİV) bu vergilerin başında geliyordu. ÖİV 2003 yılına kadar sürekli uzatıldı ve 2003 yılında sürekli bir vergi haline getirildi. **Kamuyunda 'deprem vergileri' olarak adlandırılan bu vergiler, 1999 depremlerinin açtığı ekonomik ve sosyal yaraları sarmanın ötesinde bundan sonra yaşanabilecek depremlere hazırlık için de kullanıldığı belirtilerek uzatıldı; 2000-2022 yılları arasında 88 milyar TL tutarında ÖİV toplandı.**⁸ Bu vergilerin nerelere harcandığı sorusu özellikle 1999 sonrası yaşanan depremler sonrası sıklıkla muhalefet partileri tarafından gündeme getirilmiş fakat iktidar tarafından bu sorulara tatmin edici bir yanıt verilmemiştir. Sadece 2021 yılında toplanan bu vergilerle 31 bin yeni konut yapılabileceği belirtilmektedir.⁹

Katılımcı ve Liyakata Dayalı Risk Azaltma Politikaları

Ulusal Deprem Konseyi ise, 1999 depremlerinden sonra ihtiyaca dayanarak kuruldu ancak daha sonra 2007 yılında başka bir Başbakanlık genelgesiyle lağvedildi. Konseyin kuruluş amacı şöyle idi: "Başta deprem bölgeleri olmak üzere vatandaşlarımızın kaygı, telaş ve gelecek korkusu içine düşmelerine yol açacak değerlendirmelerin önüne geçmek, kamuoyuna güvenilir bilgi vermek, yasalara destek olmak, öncelikli araştırma alanları belirlemek, kamu yetkililerine danışmanlık yapmak ve etik konularıyla ilgili başvuruları değerlendirmek." Konsey üyeleri de üniversite çevrelerinden saygın ve konusunda uzman bilim insanları arasından seçilmişti. Lağvedilme kararı sonrası konseyin ikinci başkanının yaptığı açıklamalar çarpıcı:

⁷ "17 Ağustos Depremi: 1999 ve sonrasında Neler Yaşandı, Kaç Kişi Hayatını Kaybetti?" <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49322860>

⁸ "Deprem Vergisi: 22 Yılda Ne Kadar Vergi Toplandı Bununla Kaç Konut Yapılabilirdi?" <https://tr.euronews.com/2023/02/11/deprem-vergisi-22-yilda-ne-kadar-vergi-toplandi-bununla-kac-konut-yapilabilirdi>

⁹ "Deprem Vergisi: 22 Yılda Ne Kadar Vergi Toplandı Bununla Kaç Konut Yapılabilirdi?" <https://tr.euronews.com/2023/02/11/deprem-vergisi-22-yilda-ne-kadar-vergi-toplandi-bununla-kac-konut-yapilabilirdi>

“(…) topraklarının yüzde 98’i deprem kuşağında olan Türkiye’de böyle bir yapıya gerek kalmamış. Türkiye’deki gibi bir ülkede bu konsey gerekli değilse dünyanın hiçbir yerinde de kurmaya da gerek yoktur. İnşallah ülkede büyük depremler olmaz ve inşallah bu konuda karar vericileri mahcup edecek başka gelişmeler olmaz(...) Zorunlu deprem sigortasının, yapı denetim sisteminin uygulanmaya konması ne kadar önemliyse, Ulusal Deprem Konseyi de bunun gibi adımlardan bir tanesiydi.”¹⁰

Değişen Yapı Denetim Mevzuatı

1999 depremleri sonrasında imar ve yapı denetim süreçlerine ilişkin de birçok tedbir alındı. Bu tedbirler kağıt üzerinde Türkiye’nin yapı stokunun depreme dayanıklı hale getirilmesi ve yeni yapılacak olan yapıların depreme dayanıklılık anlamında denetime tabi kılınmasını sağladı. **Bu çerçevede 1999 depremleri sonrasında 2001 yılında yürürlüğe giren 4708 sayılı Yapı Denetim Kanunu, önceden denetimin olmadığı süreci denetime tabi kıldı.**¹¹ Bununla beraber Van-Erciş depremi sonrası 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun yürürlüğe girdi.¹² Kanun “afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemek” amacını taşıyordu.

Peki Uygulamada Ne Oldu?

1999 yılından itibaren yapılan ve Türkiye’nin yapı stokunu depreme dayanıklı hale getirme genel amacını taşıyan bu yasal düzenlemelerin uygulanmasında yaşanan sorunlar ise 1999 depremleri sonrasında yaşanan her depremde gündeme geldi. Bu sorunların başlıcaları üzerinde durmanın, yaşadığımız yıkımı anlamlandırmak bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Yürürlüğe girdiği tarihte 19 pilot ilde uygulanan Yapı Denetim Kanunu ancak 2011 yılında Türkiye genelinde uygulanabilir hale gelmiştir. Türkiye’nin yıkıcı depremlerin yaşanabileceği bir coğrafyada olduğu düşünüldüğünde yapı denetiminin tüm Türkiye’de uygulanmasının 10 yıl boyunca bekletilmesi büyük bir zaman kaybı olmasının ötesinde bu süreç içerisinde deprem bölgesinde olan bazı illerin yürürlükte olan denetim dışında kalmasına neden olarak Türkiye’de depreme dayanıksız (yani denetimsiz) yapı stoğunu arttırmıştır.

İmar denetim mevzuatında 2013 yılında yapılan bir değişiklikle uzman meslek odaları, imar denetimi sürecinin tamamıyla dışında bırakılmıştır. Yapı Denetim Kanunu’na ve ilgili yönetmeliklere, mühendisler, mimarlar ve şehir plancıları tarafından yapılan proje, tasarım vb. işlemlerin Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) tarafından ayrıca bir mesleki denetime tabi tutulamayacağını belirten maddeler eklenmiştir. TMMOB, bu değişikliklere ilişkin birçok dava açsa da bu davalar reddedilmiştir. Getirilen bu değişiklikle yapı denetimi; müteahhitler, Bakanlık, yerel yönetimler ve yapı denetim firmaları arasında devam eden bir süreç niteliği kazanmıştır.¹³ Bu çerçevede yapı denetim firmaları üzerinde de durmak faydalı olacaktır.

¹⁰ “Ulusal Deprem Konseyi Lağvedildi” <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ulusal-deprem-konseyi-lagvedildi-5882839>

¹¹ Kanun’un tam metni için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4708.pdf>

¹² Kanun’un tam metni için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16849&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

¹³ “Mimarlar Odası: Tek Sorumlu Müteahhitler Değil Sorumlular Zinciri Var” <https://www.evrensel.net/haber/481898/mimarlar-odasi-tek-sorumlu-muteahhitler-degil-sorumlular-zinciri-var>

Yapı Denetiminde Yetkinlik ve Denetleyen Denetlenen İlişkisi Sorunu

4708 sayılı Yapı Denetim Kanunu'na konunun uzmanları tarafından yöneltilen bir başka eleştiri ise yapı denetimini yapacak denetim firmalarının yetkinlik sorunu ve denetime tabi tutacakları paydaşlarla ilişkileri olmuştur. Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten 2019 yılına kadar denetleyici firmalar ile denetime tabi olan müteahhitler arasında etkin denetimi ortadan kaldıran bir yapı mevcuttur.¹⁴ **Pek çok müteahhitlik firması denetim firması da kurmuş ve bu süreç sonucunda yapı denetimi, denetleyen ile denetlemeyi yapanın benzeştiği kapalı devre bir sisteme dönüşmüştür. Ayrıca, müteahhitlerin denetimi yapacak yapı denetim firmasını kendilerinin belirleyebilmesi de yapı denetimini, uygulamada sorunlu hale getirmiştir.** Uzmanlar tarafından sürekli eleştiri konusu yapılan bu denetim uygulaması ancak 2019 yılında yapılan bir düzenlemeyle belli ölçüde düzeltilmiştir. 2019 yılı öncesinde denetime tabi olacak olan firma denetleyicisini kendisi belirlerken yapılan düzenlemeyle denetim firmaları ilgili bakanlıkça belirlenmeye başlanmıştır. Aradan 18 yıl geçtikten sonra yapılan bu düzenleme bu süre içerisinde denetime tabi kılınmış binaların ilgili yönetmeliklere ve kanuna ne ölçüde uygun yapıldığı sorusunu ortaya çıkarmıştır. **18 yıl süreyle uygulamada kalan ve denetim fonksiyonunu oldukça işlevsiz hale getiren bu uygulama liyakatli kadrolardan oluşan ve mevzuata uygun denetim yapan firmaların piyasa dışına itilmesine de neden olmuştur.**

Bununla beraber denetleyici - denetlenen ilişkisi ötesinde denetim sürecinin kendisi de sıklıkla eleştirilmiştir. Örneğin yapı denetiminin önemli bir parçasını oluşturan laboratuvar süreci de denetim süreçlerini işlevsizleştirmektedir. Bu konuda Jeoloji Mühendisi Mehmet Emin Çelik, yapı denetiminde kritik önemde olan laboratuvarın belirlenmesinin de müteahhitlere ya da inşaat sahiplerine bırakılmaması gerektiğinin altını çiziyor. Bu konuda düzenlemelerin hazırlandığı fakat iki yıldır bekletildiğini de ekliyor.¹⁵

Kentsel Dönüşüm Politikaları

Temel amacı depreme dayanıksız binaların tespit edilerek yıkılması veya güçlendirilmesi olan ve Van-Erciş depreminden sonra 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un uygulaması da birçok sorunu içerisinde barındırıyor. Bu sorunların başında riskli alanların belirlenmesi geliyor. **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş öncesi riskli alan belirleme yetkisi Bakanlar Kuruluna aitken yeni sistem sonrası bu yetki tamamıyla Cumhurbaşkanına verildi. Risk belirlemede bu aşırı merkezi ve katılımdan uzak yapı, risk alanlarının etkin belirlenmesinde temel engel olarak nitelendiriliyor.** Bu bağlamda İstanbul örneği bu sorunu somut şekilde ortaya koyuyor. Yıllar önce Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan İstanbul'un risk haritasıyla Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı'nın (JICA) 1999 depremlerinden hemen sonra yayınladığı risk haritası arasında olan %73 oranındaki uyumsuzluk çarpıcı nitelikte: (Figür 1)

¹⁴ "Müteahhitler Kendilerini Denetleyecek Şirketleri Kurdu" <https://www.dokuz8haber.net/muteahhitler-kendilerini-denetleyecek-sirketleri-kurdu>

¹⁵ "Siyasi Erk ve Belediyeler Yapı Denetim Sisteminden Çıkarılmalı" https://tr.euronews.com/2023/02/19/siyasi-erk-ve-belediyeler-yapi-denetim-sisteminden-cikarilmali?utm_source=news.google.com&utm_campaign=feeds_news&utm_medium=referral

Figür 1. İstanbul risk haritası

Kaynak: Onur Arslan ve Ebru Kayaalp "Afet Yasası, İnşaat Sektörü ve Depreme Hazırlık" Birikim Dergisi, 16 Şubat 2023 https://birikimdergisi.com/guncel/11258/afet-yasasi-insaat-sektoru-ve-depreme-hazirlik#_ftn2

Çeşitli uzmanlar 2012 yılında yürürlüğe giren kanunu, depreme dirençli bir kent yaratmaktan ziyade bir 'gayrimenkul geliştirme' olarak tanımlamakta ve inşaat firmalarının en yüksek risk taşıyan bölgelerde kentsel dönüşüm amaçlı bina yapımına yönelmediklerini belirtmektedirler. **Kentsel dönüşüm kapsamında yapılan yeni gayrimenkul projelerinde vergi ve harçlardan muaf olunması, KDV'nin yüzde 18 yerine yüzde 1 olması ve kimi ilçelerde sağlanan imar artışı, inşaat sermayesinin de getiri odaklı dönüşüm projelerine yönelmesi sonucunu doğurmuştur.** Deprem bilimci Prof. Dr. Naci Görür de, İstanbul'da ilçeleri inceleyen kapsamlı bir çalışma yapılmadığını, bina envanterinin çıkarılmadığını belirtmiş, müteahhitlerin ilgi duyduğu alanların riskli ilan edildiğinin altını çizmiştir.¹⁶ Kentsel dönüşüm sürecinde yaşanan sorunlara işaret ettikleri makalelerinde Onur Arslan ve Ebru Kayaalp, müteahhitlerin süreci nasıl istismar ettiklerini somut şekilde ortaya koyuyorlar:

"Özellikle konut fiyatlarının uçtuğu mahallelerde inşaat şirketleri eski evleri satın alarak söz konusu piyasaya yasal malikler olarak katılıyor. Malik statüsünü kazandıkları için şirketler binayı risk analizine sokup çürük raporu alıyor. Bu şekilde birçok yeniden yapılan binada inşaat firmaları hem ev sahibi, hem evi yapan, hem de emlakçı olarak karşımıza çıkıyor. Binaları kendileri yıkıma sokup kendileri yapıyorlar. Bir binadan ev aldıkları andan itibaren bütün binada pazarlık etme sürecini kendileri yönetebiliyorlar."¹⁷

¹⁶ "Yer Bilimci Prof. Dr. Naci Görür: Deprem Odaklı Kentsel Dönüşüm bir Müteahhitlik Projesine Dönüştü" <https://tr.euronews.com/2021/01/11/yer-bilimci-prof-dr-naci-gorur-deprem-odakli-kentsel-donusum-bir-muteahhitlik-projesine-don>

¹⁷ Onur Arslan ve Ebru Kayaalp "Afet Yasası, İnşaat Sektörü ve Depreme Hazırlık" Birikim Dergisi, 16 Şubat 2023 https://birikimdergisi.com/guncel/11258/afet-yasasi-insaat-sektoru-ve-depreme-hazirlik#_ftn2

Deprem Toplanma Alanları

1999 depremi sonrası bilim insanlarının İstanbul'da beklenen depreme dair yaptıkları uyarılar sonrası şehrin birçok noktasına deprem konteynerleri yerleştirildi ve toplanma alanları belirlendi. Ancak bu alanlar iktidar belediyeleri tarafından yapılaşmaya açıldı. **2002 yılında İstanbul Valiliği 496 merkezi deprem toplanma alanı ve 562 adet alanı da acil kaçış yolu olarak tespit etti. Bu alanların dörtte üçü imara açıldı, imara açılan alanlarda ise toplu konutlar, rezidanslar ve alışveriş merkezleri yapıldı. Bu süreç sonunda 70 ile 100 adet arasında değişen ancak altyapısı hazır olmayan deprem toplanma alanı kaldı.**¹⁸

İmar Afları

Deprem öncesi risk azaltıcı atılan adımlarda yaşanan bu sorunlar her deprem sonrası gündeme gelen ve siyasi saiklerle ilan edilen imar aflarıyla daha da derinleşti. 1999 depremleri sonrası geniş katılımı oluşturulan **Meclis Araştırma Komisyonunun raporunda imar affı uygulamasından kesinlikle vazgeçilmesi gerektiği net bir biçimde ifade edilmiştir.** 1999 depremlerinin depreme ilişkin risk azaltıcı önlemlerin alınması bağlamında bir milat olduğu düşünüldüğünde bu dönem sonrası çıkarılan imar aflarının detaylı incelenmesi gerekmektedir. Aşağıdaki tabloda 1999 depremi sonrası çıkarılan imar afları ve bu afların kapsamını özetliyoruz (Tablo 3).¹⁹

Tablo 3. Türkiye’de çıkan imar afları (2001-2018)

KANUN	TARİH	İÇERİK
4706 Hazineye ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi Hakkında Kanun	18/07/2001	İlgili Kanunun 5. Maddesiyle “belediye ve mücavir alan sınırları içinde olup Bakanlıkça tespit edilecek alanlarda bulunan, hazineye ait taşınmazlardan, 31/12/2000 tarihinden önce üzerinde yapılanma olanların yapı sahiplerine satılması ya da belediyelere devredilmesi hükmü getirildi. Bu hükümlerle fiili durum meşrulaştırılarak 31.12.2000 tarihinden önce hukuka aykırı eylemler bağışlanmış oldu.
4833 Mali Yılı Bütçe Kanunu (Md.51-ö)	31/03/2003	Yasanın 51. Maddesinin ö fıkrası ile yapı kullanım izni verilmeyen ve alınmayan yapılara elektrik bağlanabileceği hükmü getirildi. Bu durum açıkça imar mevzuatına aykırı yapıların kamusal hizmetlerden yararlandırılarak meşrulaştırıldı ve yasallaştırıldı.
5377 Türk Ceza Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	08/07/2005	Türk Ceza Kanunu’nda yapılan değişiklikle 12 Ekim 2004 tarihinden önce yapılmış yapı ruhsatı alınmadan ya da ruhsata aykırı olarak bina yapan ya da yaptıran kişiler ve bu yapılara elektrik, su ve telefon bağlanmasına izin veren kişilerin 1 yıldan 5 yıla kadar ceza almaları engellendi. Böylece deprem riski taşıyan bölgelerdeki izinsiz ve mevzuata aykırı bina yapan kişiler affedildi.

¹⁸ “Yedi Maddede AKP’nin İhmaller Zinciri: Afet Sizden Geliyor” <https://www.birgun.net/haber/yedi-maddede-akp-nin-ihmal-ler-zinciri-afet-sizden-geliyor-321760>

¹⁹ Binali Tercan. “1948’den Bugüne İmar Afları” <http://www.mo.org.tr/mimarlikDergisiDocs/pdf/MIMARLIK403.pdf#page=23>

KANUN	TARİH	İÇERİK
5398 Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	21/07/2005	Yapılan düzenlemelerle imar planları yoluyla bazı kısıtlamalar dikkate alınmayarak af nitelikli yapılaşma kararları oluşturuldu. Bu düzenlemeyle bazı yapıların imar mevzuatındaki kısıtlamalardan muaf tutulması sağlanmıştır.
6306 Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun	31/05/2012	Düzenlemenin 24. Maddesiyle imar ve gecekondü mevzuatına aykırı yapılan yapılara uygulanacak işlemler üç yıl süreyle uzatılmıştır.
6639 Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (Md. 38)	15/04/2015	6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un 24. Maddesi a bendindeki "üç yıl" ibaresi "altı yıl olarak değiştirildi. Bu düzenlemeyle yeni mevzuatın yürürlüğe girmesi bir üç yıl daha ertelendi.
7143 Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Geçici Md. 16)	18/05/2018	En kapsamlı imar affı niteliğindeki bu afla belli tarihi alanlar dışarıda bırakılarak deprem yönünden riskli bölgeler de dahil olmak üzere mevzuata aykırı yapılan tüm yapılara yapı kayıt belgesi verilerek bu yapılar yasallaştırılmıştır.

Yukarıda özeti verilen ve **1999 depreminden sonra çıkarılan imar afları 1999 sonrası getirilen yapı denetimine ilişkin tüm mevzuatı büyük ölçüde işlevsiz hale getirmiştir. Çıkarılan imar afları neticesinde mevzuata aykırı yapılmış olan pek çok yapı yasallaştırılmıştır.** Mevzuata aykırı yapılmış binaların deprem riski taşıyan bölgede bulunması, bu binaların bir denetime tabi tutulmadan vatandaşlar için yaşam alanı olarak kalmasına neden olmuştur. Genel olarak çıkarılan imar barışlarının zamanlaması incelendiğinde birçoğunun seçim öncesi dönemde yürürlüğe girdiği görülebilir. İmar barışı diye adlandırılan ve denetimsiz yapıları yasal hale getiren bu uygulamanın tekrarlanmasında bir diğer amaç ise bu süreçlerin bir gelir kaynağı olarak düşünülmesidir.²⁰

Bu raporun sınırları içerisinde, yukarıda sıraladığımız ve imar affı niteliğindeki tüm düzenlemeleri detaylı olarak incelememiz mümkün değil. Dolayısıyla, en son çıkan ve aslında diğer imar affı niteliğindeki düzenlemelerden de oldukça kapsamlı olan 2018 yılındaki imar affı bize gerekli verileri sunabilir.

TBMM'de yasalaşarak çıkarılan imar affı 2018 genel seçimleri öncesinde çok hızlı bir yasama süreci sonucunda yürürlüğe girdi. Sayısal veriler üzerinden değerlendirildiğinde Türkiye genelinde çıkarılan bu af düzenlemesiyle 7 milyon 85 bin 969 adet yapı, yapı kayıt belgesi almış, bu yapıların 5 milyon 848 bin 927'sini vatandaşların yaşadığı konut tipi yapılar oluşturmuştur. TMMOB Mimarlar Odasının raporundaki ifadelerle göre ise, 2018 yılında uygulanan imar affıyla, 3 milyon 119 bin 947 kaçak ve imara aykırı yapı için toplam 26 milyar 151 milyon 389 bin 263 TL yapı kayıt bedeli alındı. Af kapsamına alınan yapıların doğal afetlerden etkilenebilecek bölgelerde, akarsu yataklarında, kıyı alanlarında, tarım ve orman arazilerinde, sosyo-ekoloji havzalarında ya da sit alanlarında olup olmadığına bakılmaksızın belge düzenlendi.²¹

²⁰ Binali Tercan. "1948'den Bugüne İmar Afları" Mimarlık Dergisi <http://www.mo.org.tr/mimarlikDergisiDocs/pdf/MIMARLIK403.pdf#page=23>

²¹ TMMOB, "Sermaye ile Yapılan Barış: İmar Affı - TMMOB İmar Affı Raporu" (2018). <http://www.tmmob.org.tr/yayin/sermaye-ile-yapilan-baris-imar-affi>

Af kapsamına alınmış binaların yapı denetim sürecinden geçmediği ve mevzuata aykırı yapıldığı düşünüldüğünde bu sürecin oluşabilecek depremlerde can kayıplarına etkisi ortadadır. Aşağıdaki tabloda son yaşanan depremlerin en çok etkilediği illerde imar affıyla yapı kayıt belgesi alan bina sayıları gösterilmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Son depremden en çok etkilenen illerde toplam bina ve imar affından yararlanan bina sayıları

İl Adı	2018 İmar Affı Kapsamında Alınan Yapı Kayıt Belge Sayısı	İlde Kayıtlı Olan Yaklaşık Bina Sayısı	2018 İmar Affı Kapsamında Alınan Yapı Kayıt Belge Oranı
Adıyaman	10.629	51.020	%21
Gaziantep	40.224	210.000	%19
Hatay	56.465	130.000	%43
K.maraş	39.058	103.000	%38

Kaynak: Mahmut Seydanoğlu. 2021. İmar Barışı Uygulaması Kapsamında Yapı Kayıt Belgesi Alınması ve İptal Edilmesi Nedenlerinin Analizi, Dönem Projesi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/75895/Mahmut%20SEYDANLIO%c4%9eLU%20-%2017832813.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

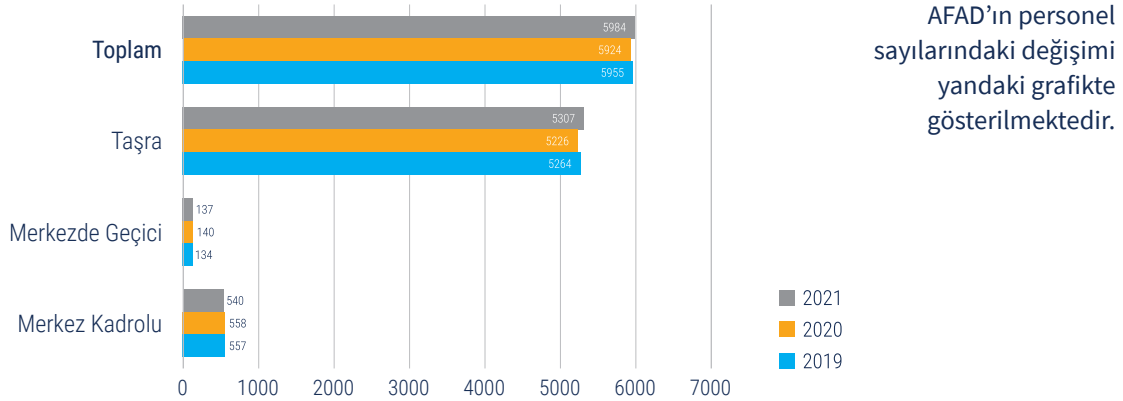
Neredeyse tüm uzmanlar tarafından halihazırda uygulamada sorun yaşanan yapı denetim mevzuatını tamamıyla kadük hale getiren ve deprem gibi yaşanabilecek doğal afetlerde yıkımı ve can kayıplarını artıran imar affı uygulaması, 1999 depreminden beri tartışmaların merkezinde kaldı. Kahramanmaraş merkezli depremlerin yaşandığı sırada TBMM'nin gündeminde bir başka imar affı niteliğindeki düzenlemenin oluşu tablonun vahametini ve süreç içerisinde çıkarılmayan dersleri somut şekilde ortaya koymaktadır.

Türkiye'de Merkezileşen Afet Yönetimi ve Afet Sonrası Müdahale

1999 depremleri sonrası afetlere müdahale ve arama kurtarma sürecinde yaşanan koordinasyonsuzluk ve sorunlar bu konuda da önemli adımlar atılmasına neden oldu. Bu depremler sonrası oluşturulan Meclis Araştırma Komisyonunun somut önerileri içerisinde de "etkin bir koordinasyon sağlanabilmesi için Afet İşleri GM., Sivil Savunma GM ve Deprem Araştırma Kurulunun, Başbakanlığa bağlı bir Müsteşarlık, Başkanlık ya da bir Bakanlık şeklinde yeni bir idari yapıya" kavuşturulması gerektiğinin altı çizildi. 2009 yılında kurulan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) bu ihtiyacı gidermeye yönelik kurulmuş bir genel bütçeli kamu idaresi.²² AFAD'ın kurulmasıyla, tüm bu kurumların yetki ve sorumluluğu tek bir merkezde, tek çatıda toplanmış oldu. İl Sivil Savunma Müdürlükleri yerine İl Özel İdaresi bünyesinde Valiye bağlı İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri oluşturuldu. Böylelikle Türkiye'de daha parçalı bir yapıya sahip olan afet yönetimi oldukça merkezi bir yapıya kavuşturulmuş oldu. İlk kurulduğunda Başbakanlığa bağlı olan AFAD, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte İçişleri Bakanlığı'na bağlandı.

Deprem gibi birçok bileşeni olan afetlerde etkin koordinasyon ve müdahale amacıyla kurulmuş bir kurum olan AFAD'ın gerek kadrolarının liyakat seviyesi gerekse bütçesi uzun süre tartışma konusu oldu. **Türkiye'nin başta deprem olmak üzere çeşitli doğa olaylarının sıklıkla yaşandığı bir coğrafyada bulunması, afet koordinasyonunda tek kurum haline getirilen AFAD'ın personel ve bütçe konularında yeterlilik seviyesine yakından bakmayı gerekli kılmaktadır (Grafik 1).**

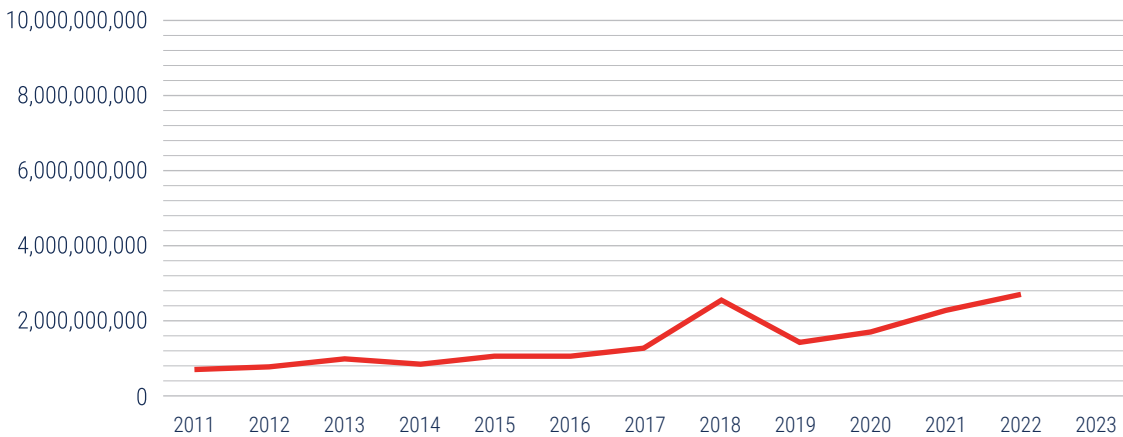
²² AFAD Resmi Web Sayfası <https://www.afad.gov.tr/>

Grafik 1. AFAD personel sayıları

Kaynak: AFAD

AFAD'ın kendi raporları incelendiğinde kuruluşundan bugüne kurumun zayıflıkları sürekli şekilde vurgulanmıştır.²³ Bunların başında ise kurumun personel sayısının yetersizliği sürekli tekrar eden bir başlık olarak dikkat çekicidir. Bununla beraber **görev, yetki ve sorumluluk paylaşımlarının netlik kazanmamış olması; görevlendirmelerin personelin yetkinlik alanına göre yapılmaması; merkez ile taşra teşkilatı arasında iletişim ve koordinasyonun yetersiz düzeyde olması; taşra teşkilatlarında sivil savunma hizmetlerinin yetersizliği kurumun kendi raporlarına yansıyan ve yıldan yıla vurgulanan başlıca zayıflıklarıdır.**

AFAD'ın bütçesi ve personel sayısı da kurumla ilgili tartışmaların merkezinde olmuştur. Aşağıdaki grafikte kurumun yıldan yıla değişen bütçe rakamları gösterilmiştir: Diyanet İşleri Başkanlığı gibi diğer kurumlarla AFAD'a ayrılan bütçe arasındaki fark, Türkiye'nin yıkıcı deprem riski düşünüldüğünde oldukça çarpıcıdır.²⁴ Tüm afetlere ilişkin uyarı, önleyici tedbirler ve müdahale anlamında tek yetkili kuruluş olan AFAD'a 2022 yılında ek bütçesiyle beraber 11 milyar 867 milyon 417 bin TL ayrılırken, 2023 yılında %36 düşüşle kurumun bütçesi 8 milyar 75 milyon 405 bin TL' olmuştur.²⁵

Grafik 2. AFAD bütçesi (2011-2022)

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

²³ Bilgiler AFAD'ın İdare Faaliyet Raporlarından alınmıştır. Raporlara kurum web sayfasından ulaşılabilir.

²⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı için 2023 yılında ayrılan bütçe AFAD için ayrılan bütçenin 4 katından fazladır.

²⁵ "Afet Planları, Yönetici Kadroları, Azalan Bütçesi ve Personeli: AFAD bu Depreme Ne Kadar Hazırdı", <https://medyascope.tv/2023/02/12/afet-planlari-yonetici-kadrolari-azalan-butcesi-ve-personeli-afad-bu-depreme-ne-kadar-hazirdi/>

AFAD'a ilişkin kamuoyuna yansıyan bir başka tartışma da kurumun kadrolarında yetkinlik seviyesi oldu. Özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle beraber kuruma yapılan atamalarda liyakat temelinde atamalar yapılmadığı basına sıklıkla yansdı. Kurumun yönetici kadrosundaki kişilerin afet yönetimi ve arama-kurtarmaya ilişkin tecrübesizliği bu anlamda dikkat çekicidir.²⁶

Yukarıda sıralanan ve afet yönetimi ve koordinasyondan tek sorumlu kurum olan AFAD'ın, kurum olarak sorunları çeşitli afetlerde yaşanan sıkıntılarda kendini göstermiştir. Bu bağlamda AFAD'ın 2011 yılında yaşanan Van-Erciş depreminden sonra yayınladığı rapordaki tespitler kurumun afet koordinasyonuna ilişkin zayıflıklarını gözler önüne sermektedir.²⁷ Raporda çadır kentlerin nerede kurulacağını önceden tespit edilmemesinden çadırların mevsim koşullarına uygun olmayışına, depo alanlarında tasnif ve dağıtım yapacak personelin eksikliğinden bölgeye giden arama-kurtarma ekiplerinin enkazlara yönlendirilmesinde yaşanan sorunlara kadar afet yönetiminde kritik öneme sahip pek çok sorunun altı çizilmektedir. Benzer tespitler 2022 yılında gerçekleşen Düzce depremlerinden sonra da AFAD'ın raporlarına yansımıştır.²⁸

Denge Denetleme Sistemi ve Depremlere Karşı Kırılganlık

Yukarıda incelenen ve Türkiye'nin deprem öncesi tedbir alma ve deprem sonrası etkin müdahale kapasitesinde yaşanan sorunlar, sadece çeşitli mevzuat değişiklikleri ile giderilebilecek sorunlar değildir. **Türkiye'nin doğa olaylarına karşı kırılganlığını artıran temel sorun sistemsel bir sorundur ve bir bütün olarak ele alınmak durumundadır.** Türkiye'de önceden de kurumsallaştırılmamış ve son yıllarda giderek daha da erozyona uğrayan bu sistemin adı "denge ve denetleme sistemi"dir. Bu sistem bir bütündür ve bu sistemi oluşturan bileşenlerdeki bozulma yukarıdaki sorunları derinleştirmiş ve depremlere karşı ülkemizin kırılganlığını oldukça arttırmıştır. Raporumuzun bu kısmında denge ve denetleme sistemi bileşenleri ile yaşanan depremin yıkıcılığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlıyoruz.

Denge ve Denetleme Sistemi Nedir?

Denge ve denetleme sistemi temelinde yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki kuvvetler ayrılığını temel alan bir sistemdir. Her ne kadar temelinde kuvvetler ayrılığı bulunsun da denge ve denetleme sistemi, erkleri birbirlerine karşı hesap verebilir kılan bir sistem olduğu için aynı zamanda erkler arası ilişkiselliği de ifade etmektedir. Denge ve Denetleme Ağı olarak savunuculuğunu yaptığımız denge ve denetleme sistemi, aynı zamanda içine medya, sivil toplum, yerel yönetimler ve en önemlisi de aktif vatandaşları da alan bir sistemdir. Kanun yapma, yürütmeyi denetleme ve temsil/katılım yönünden etkin yasama; şeffaf, hesap verebilir, etkin bir yürütme; bağımsız, tarafsız ve etkin işleyen bir yargı; özgür, çoğulcu ve etkin bir sivil toplum; demokratik, katılımcı, etkin ve hesap verebilir yerel yönetimler; özgür bağımsız ve çoğulcu bir medya bu sistemin temel bileşenleri niteliğindedir.

Yukarıdaki bileşenlerden oluşan denge ve denetleme sisteminin etkin işlemesi için kurumların liyakat temelinde yapılmış ve şeffaf olmaları yaşamsaldır. Ancak bu şekilde kurumlar hesap verebilirlik ilkesi çerçevesinde birbirlerini dengeleyip denetleyebilirler. **Bu bölümde öncelikle Şili, Japonya ve Türkiye'yi, odağımıza hesap verebilirliği (denge ve denetleme sistemini) alarak karşılaştırmalı perspektiften inceliyoruz. Sonraki kısımda ise Türkiye'deki denge ve denetleme sistemi bileşenlerindeki geriye gidişle depreme karşı kırılganlık arasındaki ilişkiyi yaşanan son depremler üzerinden analiz ediyoruz.**

²⁶ Afet Planları, Yönetici Kadroları, Azalan Bütçesi ve Personeli: AFAD bu Depreme Ne Kadar Hazırdı", <https://medyascope.tv/2023/02/12/afet-planlari-yonetic-i-kadrolari-azalan-butcesi-ve-personeli-afad-bu-depreme-ne-kadar-hazirdi/>

²⁷ "Afet Raporu: Van Depremi", <https://www.afad.gov.tr/afet-raporu---van-depremi>

²⁸ "AFAD'ın 23 Kasım 2022 Düzce Depremi Etki Analiz Raporu Ne Anlatıyor", <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/afad-in-23-kasim-2022-duzce-depremi-etki-analiz-raporu-ne-anlatiyor>

Uluslararası İndekslerde Şili, Japonya ve Türkiye

Demokratik denge ve denetleme sisteminde hesap verebilirliği üç farklı boyut üzerinden değerlendirilebiliriz. Bunlardan ilki, seçimler yoluyla vatandaşların iktidarları kendilerine karşı hesap verebilir kıldıkları dikey hesap verebilirlik mekanizmasıdır. İkincisi ise yürütme erkinin diğer erkler ve kurumlara karşı hesap verebilirliğidir; bu mekanizma da yatay hesap verebilirlik mekanizması olarak tanımlanmaktadır. Medya ve sivil toplum ise diyagonal hesap verebilirlik mekanizmasının birer bileşenidir.

Türkiye gibi deprem kuşağında yer alan Japonya ve Şili 2000-2023 arasında pek çok deprem yaşadı ve bu depremlerin bazıları tsunamiler de üretti. Şüphesiz sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi afetlere karşı kırılabilirliği azaltan bir faktör. Japonya bu anlamda Türkiye ve Şili'den ayrışıyor. Ancak sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi yönünden Türkiye ve Şili birbirleriyle karşılaştırılabilir iki ülke niteliğindedir. Aşağıdaki tablo 2000 yılından 2023 yılına kadar bu üç ülkede yaşanan 7 ve üzeri büyüklükteki depremleri ve bu depremlerdeki toplam can kaybı sayılarını göstermektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Japonya, Şili ve Türkiye'de 7 ve üzeri büyüklükteki depremler ve toplam can kaybı sayıları (2000-2023)

Ülke	Deprem Sayısı	En Yüksek Büyüklük	Toplam Can kaybı
Japonya	18	9	20 bin
Şili	7	9	603
Türkiye	6	7.8	45 bin*

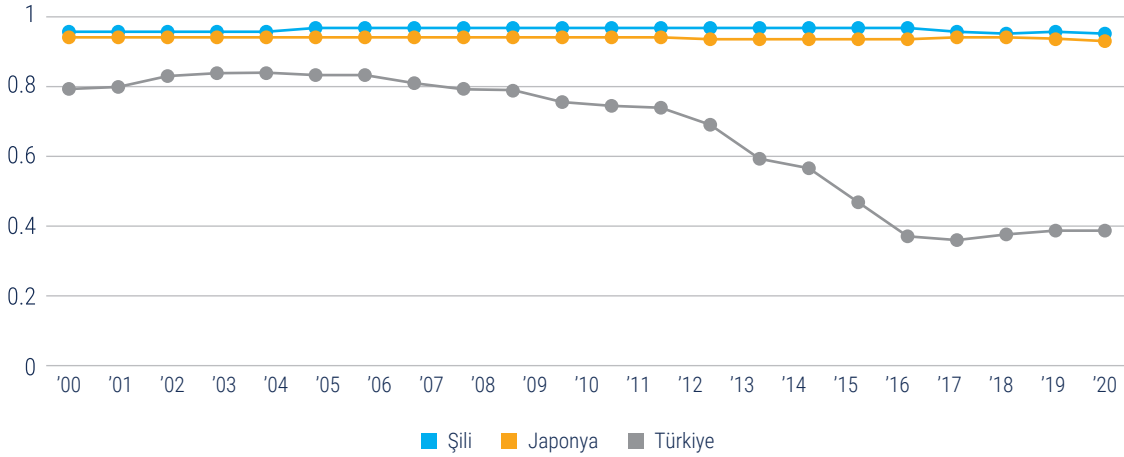
Kaynak: EM-DAT Public. <https://public.emdat.be/>

*Türkiye'deki can kayıpları 27 Şubat 2023 tarihi itibarıyla son depremde hayatını kaybedenlerin sayısı dahil edilerek hesaplanmıştır.

Depremlerde yaşanan can kayıplarında depremlerin şiddeti ve zamanı gibi faktörler de şüphesiz ki etkili. Ancak yaşanan büyük depremler karşılaştırıldığında ülkeler arasındaki kırılabilirlik farkı net şekilde ortaya çıkmaktadır. 2011 yılında Japonya'da yaşanan 9,1 büyüklüğündeki deprem dev bir tsunamiden dolayı neden olmuştur. Nükleer bir kazanın da yaşandığı deprem ve tsunamiden dolayı 19 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Benzer şekilde Şili'de 2010 yılında yaşanan ve yine tsunami de üreten 9 şiddetindeki depremde toplam can kaybı 562 olmuştur. Türkiye'de 2011 yılındaki Van depreminin büyüklüğü 7 olarak ölçülmüştür ve bu depremde 644 kişi hayatını kaybetmiştir. **Japonya ve Şili depreme karşı kırılabilirlik seviyelerini etkin şekilde azaltmış ülkeler arasında sıralanmaktadırlar. Bu ülkeleri denge ve denetleme sistemi üzerinden karşılaştırdığımızda, ülkelerin depremlere karşı kırılabilirlikleriyle kurumlar arası hesap verebilirlik seviyeleri arasındaki fark ortaya çıkmaktadır.**

Aşağıdaki grafikte Japonya, Şili ve Türkiye'nin kurumlar arasındaki hesap verebilirlik seviyeleri gösterilmektedir (Grafik 3). Türkiye, özellikle 2006 sonrası Japonya ve Şili'den gözle görülür şekilde negatif olarak ayrılmaktadır:

Grafik 3. Japonya, Şili ve Türkiye'de kurumlar arası hesap verebilirlik (2000-2021)

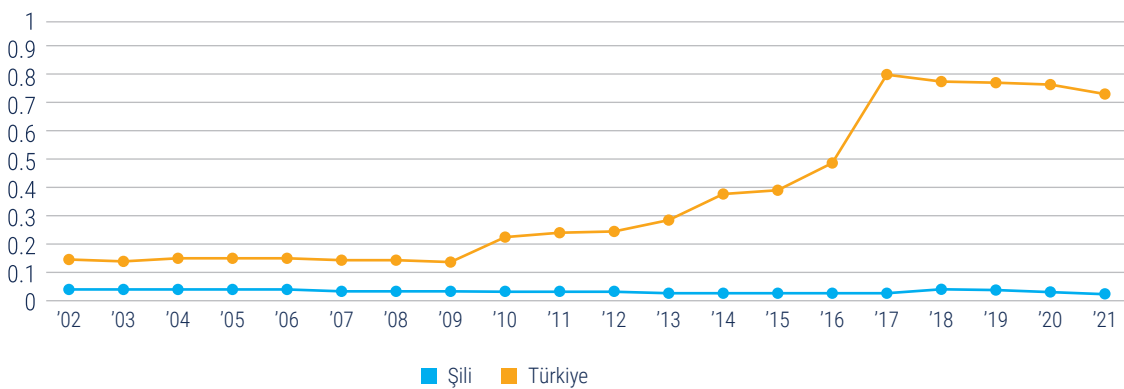

Kaynak: V-Dem <https://www.v-dem.net/>

Grafikte 1 seviyesi hesap verebilirliğin en yüksek olduğu seviyeyi göstermektedir.

Depreme karşı kırılganlık azaltma ve etkin önleyici tedbirler alma konusunda örnek gösterilen Japonya ve bu alanda önemli adımlar atan Şili, hesap verebilirlik seviyesi bakımından 2006 yılından itibaren Türkiye'den net şekilde farklılaşmaktadır. **Başkanlık sistemiyle yönetilen Şili'yi ve Türkiye'yi başkanlık sistemlerinde yürütmenin gücü ve denetlenebilirliği seviyesi üzerinden kıyasladığımızda, Türkiye'de yürütme erkinin diğer erklerle karşı oldukça kuvvetli ve denetlenemez hale geldiği görülmektedir (Grafik 4).**

Grafik 4. Yürütme gücü ve denetlenebilirliği (Şili ve Türkiye)

Kaynak: V-Dem <https://www.v-dem.net/>

Grafikte 1 seviyesi yürütme erkinin denetlenemediği seviyeyi gösterirken 0 seviyesi yürütme erkinin diğer kurumlar tarafından denetlenerek kısıtlandığı seviyeyi göstermektedir.

İlerleyen bölümde denge ve denetleme sistemi bileşenlerindeki bozulmayla depreme karşı kırılganlık arasındaki ilişkiyi Türkiye ve Şili örnekleri üzerinden inceliyoruz.

Yasama

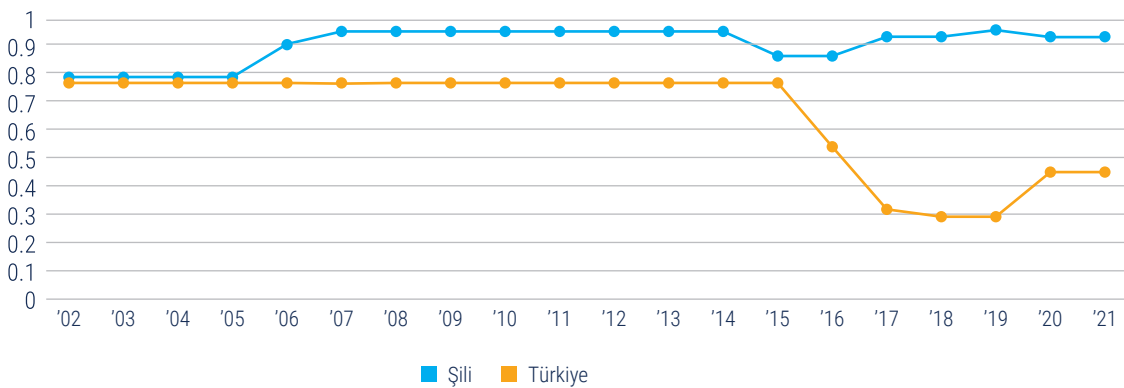
Demokratik bir denge ve denetleme sisteminde yasama erki kanun yapma yönünden ve yürütmeyi denetleme yönünden etkin olmalıdır. Kanun yapma yönünden etkinlik, sivil toplum kuruluşları ve uzmanların kanunların hazırlanma aşamasında etkin katılımıyla mümkündür. Türkiye’de yasama süreci yakından incelendiğinde kanunların etki analizlerinin yapılmadığı, komisyon süreçlerinin etkin işletilmediği, uzman ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerinin alınmadığı görülmektedir. Bu sorunlar Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle beraber daha da derinleşmiştir. Özellikle son yıllarda olağan bir kanun yapma yöntemi haline gelen torba kanun uygulaması yasamanın etkin kanun yapma yönünden geldiği noktayı somut şekilde ortaya koymaktadır.

2018 seçimleri öncesinde yukarıda detaylı şekilde incelediğimiz imar affı bir torba kanun olarak yürürlüğe girmiştir. Uzmanların, meslek odalarının uyarılarına rağmen bu düzenlemenin olası etkileri kapsamlı bir biçimde tartışılmamıştır. **Denetim sisteminden uzman meslek kuruluşlarının çıkartılması ve yapı denetim kanununda uzmanların uyarılarına rağmen yapılan deformasyonlar da etkin kanun yapmanın depreme karşı kırılmalığa etkisini göstermektedir.**

Yasamanın yürütmeyi denetim işlevi de yeni sisteme geçişle neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. mecliste.org platformunun periyodik olarak yaptığı izlemelerin verileri bu geriye gidişi somut şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin 27. yasama döneminde muhalefet tarafından 27. dönemde iktidara yöneltilen yazılı sorulardan %52,9’unun süresi geçtikten sonra cevaplanmış ve %33,1’i ise hiç cevaplanmamıştır.²⁹ Meclis araştırması ve Meclis soruşturması mekanizmaları da etkin işlememektedir.

Meclis adına denetim yapan Sayıştay’ın idari kurumları denetim kapasitesi de son derece zayıflamıştır. Uzmanlar ve muhalefet partisi temsilcileri kurumun raporlamalarında yürütme erkinin etkisiyle oluşan kalite kaybından sıklıkla bahsetmektedirler. Benzer şekilde yasamanın bütçe denetimi de özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle beraber oldukça zayıflamıştır. **“Demokrasinin Çeşitleri Endeksi” (Varieties of Democracy / V-Dem) yasamanın denetim işlevindeki geriye gidişi somut bir biçimde ortaya koymaktadır. Başkanlık sistemiyle yönetilen Şili ve Türkiye arasında özellikle 2015 sonrası oluşan fark çarpıcı niteliktedir (Grafik 5).**

Grafik 5. Yasamanın denetim işlevi (Şili ve Türkiye)

Kaynak: V-Dem <https://www.v-dem.net/>

Grafikte 1 seviyesi yasamanın tam anlamıyla yürütme erkini denetleyebildiği durumu gösterirken 0 seviyesi bu denetimin tamamen ortadan kalktığı seviyeyi göstermektedir.

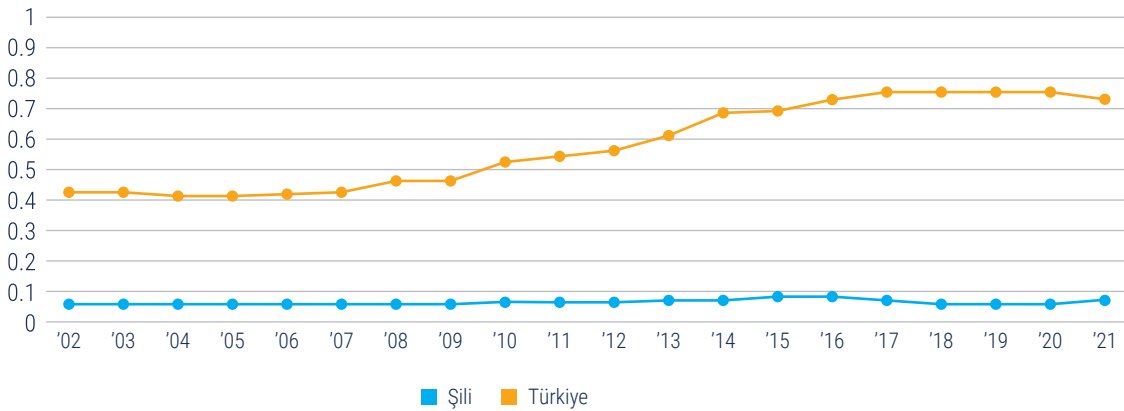
Yasama erkinin yürütmeyi etkin denetleyemeyişi kritik öneme sahip kurumların kaynaklarının etkin şekilde kullanımını ortadan kaldırmaktadır. Bununla beraber kritik kurumlara yapılan atamalar ve

kurumlarda oluşan liyakatsizlik ve yetkinsizlik artışında da yasamanın denetim yönünden işlev kaybı belirleyici olmuştur. Yaşanan deprem özelinde değerlendirildiğinde, **AFAD'ın bütçesindeki azaltma, kurumun sermaye transferiyle transfer ettiği pay, kuruma yapılan ve liyakat yönünden oldukça tartışmalı atamalar bu bağlamda yasamanın denetim işlevindeki erozyonla yakından ilişkilidir.** Benzer şekilde afet sonrası yardım anlamında kritik öneme sahip Kızılay'ın bütçesi ve hazırlığına ilişkin tartışmalar da bu kurumun etkin şekilde denetlenemediğini ve kadro atamalarının partizan şekilde yapıldığını göstermektedir. Kızılay'ın en acil ihtiyaç halindeyken çeşitli sivil toplum örgütlerine çadır ve gıda satışı yapması kurumun geldiği durumu çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu satışlarla ilgili muhalefet partilerinin TBMM'ye verdiği Meclis Araştırma Önergesi ise AKP ve MHP'nin oylarıyla reddedilmiştir.³⁰

Yürütme, Düzenleyici Denetleyici Kurumlar ve Yerel Yönetimler

Yürütmenin yasama erki tarafından denetiminin dışında, yürütmenin bir parçası olarak değerlendirilebilecek düzenleyici ve denetleyici kurumların yürütmeden bağımsızlıkları da afetlere karşı kırılganlığı artıran bir başka önemli faktördür. Kamu İhale Kurumu, Bilişim Teknolojileri Kurulu, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu gibi kurumların yürütme erki tarafından kontrol edilmesi bu kurumların etkin denetim ve düzenleme yapmasının önünde temel engeldir. Bu olduğunda ülkelerde partizan rant aktarımı ve yolsuzluk seviyesi de hızla yükselmektedir. Uluslararası saygınlığa sahip birçok endeks Türkiye'de yolsuzluk seviyesindeki artışı somut şekilde ortaya koymaktadır. Şili ve Türkiye arasındaki siyasi yolsuzluk seviyesi arasındaki fark ise oldukça çarpıcıdır (Grafik 6).

Grafik 6. Siyasal yolsuzluk (Şili ve Türkiye)

Kaynak: V-Dem <https://www.v-dem.net/>

Grafikte 1 yolsuzluğun en yüksek olduğu seviyeyi gösterirken 0 seviyesi yolsuzluğun en düşük olduğu seviyeyi göstermektedir.

Düzenleyici ve denetleyici kurumlardaki bağımsızlık kaybı ile beraber yerel yönetimlerin kendi işlerinde belediye başkanının neredeyse hiç denetlenemediği birer hiper-başkanlık sistemi gibi faaliyet göstermesi, Türkiye'de partizan rant aktarımının önünde hiçbir engel bırakmamıştır. Türkiye'de son 10 sene içerisinde yapılmış pek çok çalışma bu rant aktarımının hem ulusal hem yerel ölçekte ihalelerin iktidara yakın olan firmalara verildiğini somut şekilde ortaya koymuşlardır.³¹ Benzer

³⁰ "CHP'nin 'Çadır Satışları Araştırılın Önergesi' Reddedildi", <https://www.gazeteduvar.com.tr/chpnin-cadir-satislari-arastiril-sin-onergesi-reddedildi-kimin-malini-kime-satiyorsunuz-haber-1606071>

³¹ Esra Çeviker Gürakar (2018). *Kayırmaya Ekonomisi*. İletişim Yayınları, İstanbul; (2019). Çiğdem Toker (2018). *Kamu İhalelerinde*

çalışmalar, denetime kapalı şekilde ilerleyen bu partizan rant aktarımının temelini, Türkiye’de son 20 yılda hızla büyüyen inşaat sektörünün oluşturduğunu göstermiştir.³² **Böylelikle ortaya şeffaf olmayan hiçbir aktörün birbirine karşı hesap verebilir olmadığı bir yapılaşma sistemi ortaya çıkmıştır.**

Yukarıda detaylı şekilde incelediğimiz ve kendi içerisinde birçok sorun barındıran yapı denetim sistemi ve kentsel dönüşüm sürecinin depreme hazırlık yerine inşaat sermayesinin kar yönelimine göre ilerlemesinde, yukarıda sıralanan denge ve denetleme bileşenlerindeki bozulma belirleyici olmuştur. **Yapı denetimi süreci içerisinde oldukça belirleyici olan belediyelerin kendi içlerinde hesap verebilir ve şeffaf olmayışları ile siyasi yakınlık üzerinden karlarını maksimize etmeye çalışan müteahhitler ve onların kendi kurdukları ya da yetkinliği düşük personele sahip yapı denetim firmalarıyla yapı denetim süreci büyük ölçüde kağıt üzerinde kalmıştır.** Böylece depreme dayanıksız yapılar, yapı denetiminden geçmiş güvenilir binalar olarak oldukça yüksek fiyatlara alıcı bulabilmişlerdir. Yaşanan Kahramanmaraş depremlerinde yıkılan yapıların azımsanmayacak bir bölümünün Türkiye’de yapı denetiminin yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılmış (yani denetimden geçmiş) olması da yapı denetim sisteminin kağıt üzerinde kaldığını ortaya koymaktadır.

Yukarıda havaalanı, hastane gibi yapıların Yapı Denetim Kanunu kapsamı dışında bırakıldığını belirttik. Afet sonrası müdahalede kritik öneme sahip bu yapıların son yaşanan depremlerde hasar alması ve bazılarının hizmet sağlayamaz hale gelmesi deprem sonrası müdahale sürecini oldukça olumsuz etkiledi. Kamu ihale Kanunu’nda yapılan sık değişiklikler ve şeffaf olmayan, davet usulü verilen ihaleler bu süreçte binaların depreme dayanıksız yapılmasında etkili oldu. Birçok uzman raporu, bu bölgede yapılacak bir yapının depremde hasar göreceği uyarısında bulunmasına rağmen Hatay Havalimanı, riskli bölgeye yapılmış ve deprem sonrası uzun süre kullanılamaz hale gelmiştir.³³ Daha da hazin olanı arama kurtarma faaliyetleri ve afet sonrası yardımda tek yetkili kurum haline getirilen AFAD’ın binasının çökmesi yapı denetim sürecinden kamu binalarının çıkarılmasının sonuçlarını çarpıcı ve yıkıcı biçimde ortaya koymuştur.

Yargı

Denge ve denetleme sisteminin omurgasını oluşturan bağımsız ve tarafsız yargı erki, depreme karşı kırılabilirliklerin azaltılmasında birkaç açıdan oldukça önemli. Etkin işleyen, bağımsız ve tarafsız yargı erki ülkede partizan rant aktarımı ve yozlaşmanın engellenmesinde büyük önem taşımaktadır. Bununla beraber yaşanan afetler sonrasında sorumluların gerekli cezaları almaları da ancak bağımsız ve tarafsız yargı erki ile mümkündür. 1999 depremi sonrasında yaşanan yargı süreçleri bu anlamda oldukça sorunlu olmuş ve sorumlular etkin şekilde yargılanamamışlardır. **Günümüzde ise yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığında yaşanan geriye gidiş sorumluların etkin şekilde yargılanmaları anlamında soru işaretlerine neden olmaktadır.**

Sivil Toplum ve Medya

Son yaşanan depremlerde ilk 72 saat arama kurtarma ekiplerinin enkazlara ulaşamamış olması ve afet sonrasında bölgeye gelen yardımlarda yaşanan koordinasyonsuzluk ve eksiklikler sivil toplumun önemini bir kez daha ortaya koymuştur.

AFAD ve Kızılay gibi kurumların deprem bölgesine intikalinde yaşanan gecikmeler ve koordinasyonsuzluk, bu kurumların yapılarını da tartışma konusu haline getirmiştir. AFAD’ın personel sayıları, bütçesi

Olağan İşler. Tekin Yayınevi, İstanbul.

³² Esra Çeviker Gürakar (2018). *Kayıрма Ekonomisi.* İletişim Yayınları, İstanbul; Tanıl Bora (2016); Tanıl Bora. (2016). *İnşaat Ya Resulullah.* İletişim Yayınları, İstanbul.

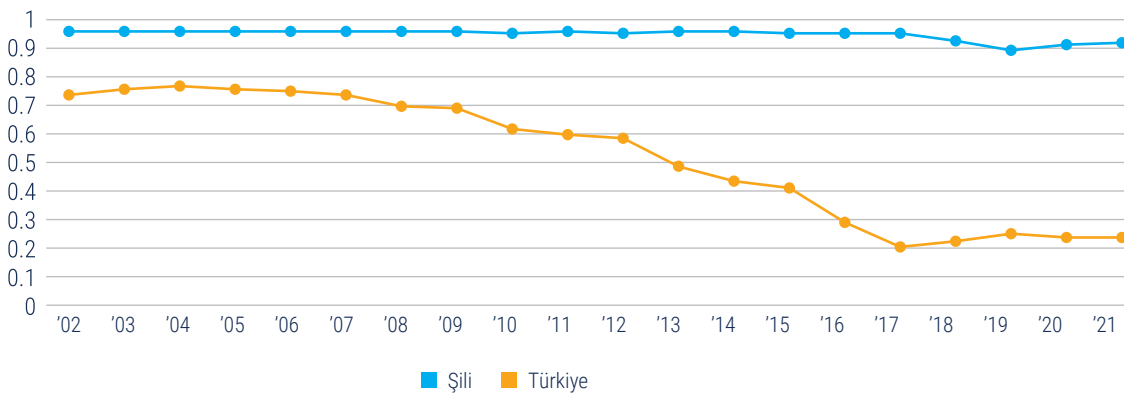
³³ “Uzmanlar Hatay Havalimanı ile ilgili Uyarıyı Haklı Çıktılar”, <https://www.sozcu.com.tr/2023/gundem/uzmanlar-hatay-havalimanı-ile-ilgili-uyarmisti-hakli-ciktilar-759268/>

ve yetkinlik seviyesini yukarıda inceledik. **Demokratik denge ve denetleme sisteminin işleyebilmesi için yaşamsal olan liyakat, şeffaflık ve hesap verebilirlik prensiplerinin kurumların işleyişinde hayata geçirilmemesi afetlerde kritik öneme sahip bu kurumların hizmet sağlamada etkinlik gösterememesinin temel nedenleri arasında.** Depremzedelere halen çadır ve konteyner sağlamada yaşanan sorunlar; bölgeye uzun süre seyyar tuvalet sağlanamamış olması; bölgeye gönderilen yardımların etkin şekilde koordine edilerek ihtiyaç sahiplerine dağıtılamaması bu kurumların yıkıcı ölçekteki depremlere hazırlıksızlıklarını somut bir biçimde ortaya koymuştur. Kurumlara bağışlarda birçok vatandaşın bu kurumlar yerine başka sivil toplum kurumlarına yönelmeleri de dikkat çeken başka bir dinamik olmuştur. Tüm bu sorunların temelinde, kurumların idari kadrosundaki liyakatsizleşme, bu kurumların şeffaf ve etkin şekilde denetlenemeyişleri, bir kurum olarak kendi yetkinlikleri çerçevesinde karar alma inisiyatifine sahip olmamalarının belirleyici nitelikte olduğunu düşünüyoruz.

Deprem sonrası müdahalede yaşanan bu sorunlar, 1999 depreminde de olduğu gibi büyük ölçüde sivil toplum tarafından giderilmeye çalışılmaktadır. Denge ve denetleme sistemi içerisinde önemli işlevlere sahip olan sivil toplum alanının son yıllarda giderek daralması ve bazı sivil toplum kuruluşlarının iktidar tarafından son derece kutuplaştırıcı bir dil ile sürecin dışarısında bırakılma çabası da depremlerin ardından yaşanan bir başka önemli gelişme arasında. **Yapı denetim süreci dışında bırakılan meslek odaları, arama-kurtarma faaliyetlerinde önceden etkin olan AKUT gibi sivil toplum kuruluşlarının etkisizleştirilmesi, sivil toplum alanının “iktidara yakın olanlar” ve “iktidara mesafeli olanlar” olarak ikili bir yapıya dönüştürülmesi deprem sonrası kırılabilirliği oldukça artırmıştır.**

Depremlerin ardından arama-kurtarma faaliyetlerinde yaşanan koordinasyonsuzluk ve gecikme sosyal medyayı ise oldukça yaşamsal hale getirmiştir. **Deprem sonrası sürecin en kritik saatlerinde sosyal medyaya getirilen erişim engeli, süreci önemli ölçüde sekteye uğratmış, gerekçesi net şekilde açıklanmayan bu karar afet anında vatandaşların alternatif bilgi kanallarına ulaşma haklarını da ihlal etmiştir.** Sosyal medyaya erişimin engellenmesini takiben muhalif yayın yapan TV'lere yönelik RTÜK tarafından cezalar verilmiş ve “ekşisözlük” gibi platformlar gerekçelendirilmeden kapatılmıştır. Medya sadece vatandaşların haber alma özgürlükleri açısından önemli değildir; özgür ve bağımsız medya yaşanabilecek afetlere ilişkin alınmayan önlemlerin ve aksayan yönlerin tespitinde ve bunlar hakkında vatandaşların bilgi sahibi olmasında da kritik öneme sahiptir. Medyanın bu işlevi aynı zamanda afetlere karşı önlem alma bağlamında iktidarı ve siyasetçileri denetleme işlevidir ve afetlere karşı kırılabilirliğin azaltılmasında oldukça önemlidir. Medyanın bu işlevi etkin şekilde yerine getirmesi ise medyanın özgür, çoğulcu ve bağımsız olmasıyla mümkündür. Aşağıda yer alan; sivil toplum ve medyanın denetim etkinliğini gösteren grafik bu alanda da Şili ve Türkiye arasındaki farkı açık biçimde ortaya koymaktadır (Grafik 7).

Grafik 7. Medya ve sivil toplum denetimi (Şili ve Türkiye)

Kaynak: V-Dem <https://www.v-dem.net/>

Yukarıdaki inceleme son depremlerde yaşanan yıkım ve can kaybının Türkiye'deki denge ve denetle-

me bileşenlerindeki bozulmayla ilişkisini ortaya koymaktadır. **Özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sonrası afetlerle mücadele ve müdahale ile yetkilendirilmiş kurumlara doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından yapılan atamalar, etkin kanun yapma ve yasama denetiminin işlevsizleşmesi, yerel yönetimlerin şeffaf olmayan yapıları, yargı erki üzerindeki baskılar ve sivil toplum alanının daraltılması, var olan kaynakların etkin kullanılmaması depreme karşı etkili önlem alınmasının önündeki temel engellerdir.**

Sonuç

Bir milat olarak kabul edilen 1999 depremleri sonrasında Türkiye’de depremlere karşı önlemler konusunda birçok adım atıldı. Yaşanan son depremler alınan bu önlemlerin depreme karşı kırılğanlığın azaltılmasında etkili olmadığını göstermektedir. **Türkiye’de özellikle yeni hükümet sistemine geçişle beraber çarpıcı bir biçimde bozulma yaşayan denge ve denetleme sistemi, alınan önlemlerin uygulanması önünde temel bir engel oluştururken yeni önlemlerin etkin şekilde alınmasını da büyük ölçüde sekteye uğratmaktadır. Bu da bize Türkiye’nin depremlere karşı kırılğanlığının bir sistem sorunu olduğunu somut şekilde göstermektedir.**

Denge ve denetleme sistemi üzerinden Şili ve Japonya örnekleri ile kıyaslandığında Türkiye’nin depremlere karşı kırılğanlığının sistemsel niteliği daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Son 20 yılda oldukça büyük ve başka afetler de üreten depremler yaşayan Japonya, bu depremlerin çoğunu az can kaybıyla atlatabilmektedir. Şili de depreme karşı kırılğanlığın etkin şekilde önlenmesi anlamında bir başarı hikayesidir. Bu iki başarılı örneğin temelinde ise kurumların liyakat, hesap verebilirlik ve şeffaflık temelinde kurgulanması ve etkin işleyen denge ve denetleme sisteminin olduğu görülmektedir. Kurulduğumuz günden beri savunuculuğunu yaptığımız demokratik denge ve denetleme sisteminin ivedilikle tesis edilip kurumsallaşması, Türkiye’nin doğa olaylarına karşı kırılğanlıklarını etkin şekilde önleyebilmesinin ön koşuludur. Ancak bu şekilde deprem öncesi can kayıplarını önleyici tedbirler ve afet sonrası etkin müdahale sağlanabilir.

DENGEVE
DENETLEMEAĐI

dengedenetleme.org

dengevedenetlemeagi@birarada.org

[dengevedenetlemeagi](https://www.instagram.com/dengevedenetlemeagi)

[DengeDenetleme](https://www.facebook.com/DengeDenetleme)

[DengeDenetleme](https://www.twitter.com/DengeDenetleme)